

16. Gierke O., Herausgeg. von K. Deutsches Privatrecht. Erster Band, Allgemeiner Teil und Personenrecht. Leipzig : Verlag von Duncker&Humblot, 1895. 897 p.
17. Еллинек Г. Общее учение о государстве. Право современного государства. Т. 1 / под ред.: Гессен С. И. 2-е изд., испр. и доп. СПб. : Н. К. Мартынов, 1908. 626 с.
18. Борисова В. І. Органи юридичної особи // Проблеми законності : Респ. міжвідомч. наук зб. / Національна юридична академія України. Харків, 2002. Вип. 53. С. 33–39.

Одержано 23.10.2019

УДК 347.951(477)

Олександр Романович ШИШКА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-1396-0508>

ЧИ ВОЛОДІЄ ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ СИЛОЮ ПРАВИЛА STARE DECISIS¹?

Відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій та статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Також, в ч. 6 вказується, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду (далі – ВС), враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. На висновки ВС звертає свою увагу і ч. 4 ст. 263 ЦПК України та ч. 4 ст. 236 ГПК України. Так, при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах ВС. Наведене демонструє, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд обґрунтовуючи своє рішення, відповідно до приписів закону (ч. 5 та ч. 6 ст. 13 Закону № 1402-VIII, ч. 4 ст. 263 ЦПК України та ч. 4 ст. 236 ГПК України) має опиратися на висновки, викладені у постановах ВС. Це, виходячи з положень п. 5 ч. 4 ст. 265, ст. 382 та ст. 416 ЦПК України, надає можливість учасникам справи в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом зрозуміти мотиви суду при застосуванні тієї чи іншої норми права у судовому рішенні, зрозуміти логіку судового судження.

Щодо висновків Верховного Суду України (далі – ВСУ), то ЦПК, ГПК України, у тому числі і Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій та статус суддів», не містять жодної норми, в якій прямо було би зазначено, що висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах ВСУ є обов'язковими чи мають враховуватися усіма судами системи судоустрою України. Хоча, фактично, переважна більшість судів² продовжують застосовувати висновки ВСУ при вирішенні справ у судді, не зважаючи на те, що норми процесуального права, на які вони посилаються не мають жодних правових підстав це робити.

Алогізмом такому законодавчому підходу створює лише одна норма, що міститься в Розділі XIII «Перехідні положення» ЦПК України. Так, відповідно до п. 7 ч. 1 цього Розділу суд, який розглядає справу в касаційному порядку у

¹ Правило stare decisis – це правило, згідно з яким логічні силіогізми, на яких суд засновував своє попереднє рішення, є обов'язковими у всіх наступних випадках, в яких факти по суті однакові (stare decisis et non quia movere, «залишатися на вирішенні і не порушувати спокою»).

² Наприклад, у справах, що зареєстровані в ЄДРСР під номерами 71666775 (2018 р.), 71666779 (2018 р.) КЦС ВС при застосуванні правових висновків ВСУ посилається на ч. 4 ст. 263 ЦПК України (яка закріплює обов'язок судів щодо врахування правових позицій ВС, а не ВСУ). Аналогічна ситуація відслідковується і в рішеннях судів нижчої інстанції (наприклад, це стосується справ, що зареєстровані в ЄДРСР під номерами 72122479 (2018 р.), 82371637 (2019 р.)). У справах, що зареєстровані в ЄДРСР під номерами 75029875 (2018 р.), 79155511 (2019 р.), 79881356 (2019 р.), 179714362 (2019 р.), 80077626 (2019 р.) застосування судом висновків ВСУ обґрунтовується посиланням на ч. 1 ст. 417 ЦПК де, як зазначається ними: судова практика повинна відповідати рішенням касаційної інстанції; правова позиція ВСУ, виходячи з цього положення є обов'язковою для судів. Хоча цікавим є той факт, що ч. 1 ст. 417 ЦПК не має жодної прив'язки до правової позиції ВСУ, а стосується обов'язковості вказівок для суду першої та апеляційної інстанцій, що містяться в постановах КЦС ВС у разі повного або часткового скасування рішень і передачі справи повністю або частково на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанцій. Застосування висновків ВСУ певними судами обґрунтовується і посиланням на підпункт 7 пункту 1 розділі XIII «Перехідні положення» ЦПК України. Враховуючи таке положення, суди (наприклад справа, що зареєстрована в ЄДРСР під номерами 73883052 (2018 р.), 72501711 (2018 р.), 75030720 (2018 р.), 78938690 (2018 р.), 80077521 (2019 р.)) приходять до висновку, що фактично, висновки ВСУ повинні враховуватись судами так само як і висновки ВС, адже щоб відійти від них необхідно здійснити перегляд відповідного питання ВП ВС. Є і випадки (наприклад справа, що зареєстрована в ЄДРСР під номерами 82390773 (2019 р.)), коли суди з посиланням на підпункт 7 пункту 1 розділі XIII «Перехідні положення» ЦПК України та на ч. 2 ст. 417 ЦПК (щодо обов'язковості вказівок, що містяться в постанові суду касаційної інстанції та меж застосування таких вказівок) вирішуючи питання конкуренції між висновками ВСУ та КЦС ВС враховують висновки ВСУ. При цьому, аргументом останнього суд вказує, що при прийнятті рішення у вказаній справі суд не зобов'язаний враховувати судження викладені у постановах КЦС ВС.

складі колегії суддів або палати (об'єднаної палати) вважаючи за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВСУ повинен передати справу на розгляд ВП ВС. Аналогічна норма міститься і в п. 7 ч. 1 Розділу XI «Перехідні положення» ГПК України. Проте, як можна відступати від того, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин не має силу правила *stare decisis*. Це все рівно, що суд буде відступати від висновку, який зробив певний вчений (авторитетний у своїй сфері, чи навіть той хто приймав участь у розробки певного закону) у своїй науковій роботі.

Чому висновки ВСУ втратили силу правила *stare decisis*?

Так, 15 грудня 2017 року набули чинності нові редакції ГПК, ЦПК та КАС. З цього часу фактично перестав діяти ВСУ, замість нього почав діяти новий – ВС. Тобто, з набранням чинності відповідного процесуального законодавства ВСУ припинив свою діяльність, а утворений новий ВС набув юридичного значення в якості найвищого суду у системі судустрою України.

Чому ВСУ та ВС не можна порівнювати між собою? Формально, це не один і той же орган судової влади в Україні. Якщо ВСУ діяв відповідно до Закону України від 07.07.2010 № 2453-VI «Про судустрой і статус суддів» за чотирьохланковою системою судів загальної юрисдикції при старій редакції ст. 125 Конституції України, то ВС діє відповідно до Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судустрой і статус суддів» за триланковою системою судустрою при діючій сьогодні ст. 125 Конституції України. Тобто ВСУ та ВС це органи судової влади різних систем судустрою при різних конституційних основ правосуддя. А, тому ВС, за логікою речей не може бути правонаступником правової позиції ВСУ. Принаймні в Основному Законі України, як і в іншому законодавстві України з приводу цього не має жодного слова.

Певною мірою це можна підтвердити і наступним системним аналізом певних правових норм. За основу візьмемо вже не діючу ст. 38 Закону України від 07.07.2010 № 2453-VI «Про судустрой і статус суддів». В ч. 1 цієї статті свого часу визначалось, що ВСУ є найвищим судовим органом у *системі судів загальної юрисдикції України* (курсив мій – О. Ш.), який забезпечує єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Частина 2 цієї ж статті регламентувала, що ВСУ: здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Відповідно, можна зробити висновок, що ВСУ забезпечував єдність та узагальнення судової практики, а також однакове застосування норм права саме для *системи судів загальної юрисдикції* (курсив мій – О. Ш.). Щодо ВС, то за основу візьмемо ст. 36 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судустрой і статус суддів». В ч. 1 цієї статті визначено, що ВС є найвищим судом у *системі судустрою України* (курсив мій – О. Ш.), який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Про ВС як найвищий суд у системі судустрою України мова йде і в ч. 3 ст. 125 Конституції України. При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону № 1402-VIII систему судустрою України складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд. Також, в ч. 2 зазначено, що ВС: здійснює узагальнення судової практики; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Відповідно, лише на ВС сьогодні покладена роль в сталості та єдності судової практики, з метою забезпечення однакового застосування норм права судами системи судустрою України. Як відомо в переважній більшості однакове застосування норм права судами досягається за рахунок зроблених висновків, викладених у постановах ВС. А, це значить, що висновки, які були зроблені раніше ВСУ втратили свою інтерпретаційно-правову силу не лише із-за зміни системи судустрою України, але і із-за відсутності на сьогодні судів системи загальної юрисдикції, для яких висновки щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених в постановах ВСУ мали відповідне юридичне значення.

Щодо п. 7 ч. 1 Розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК та п. 7 ч. 1 Розділу XI «Перехідні положення» ГПК України, то вважаємо, що тут порушений принцип системності у праві. Так, якщо дивитися на це положення через призму системи, то виходить, що один державний орган відповідної системи (тобто системи судустрою України) дає правову оцінку висновкам іншого вже неіснуючого державного органу іншої системи (тобто системи судів загальної юрисдикції). Це все рівно, що ВС буде давати оцінку рішенням Конституційного суду України, рішенням Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) чи навіть рішенням ВС СРСР. Відповідно, таке положення не відповідає Конституції України, а саме конституційним основам правосуддя, де найвищим судом у системі судустрою України є лише ВС. А його постанови за сьогоднішньою правовою концепцією правосуддя є обов'язковими до врахування усіма судами системи судустрою України, тобто володіють силою правила *stare decisis*.

Доречі ЄСПЛ з цього приводу дає теж однозначну відповідь. Так, у справі «Тудор проти Румунії» у своєму рішенні ЄСПЛ вказав, що розбіжності тлумачення у судових рішеннях за своєю природою є невід'ємним наслідком будь-якої судової системи, яка базується на мережі судів першої інстанції та апеляційних судів з повноваженнями в їх територіальною юрисдикцією. Разом із тим роль останньої (найвищої) судової інстанції полягає в тому, щоб врегулювати конфлікти між рішеннями нижчих судів [1, § 29]. На це звертається увага і в справі «Беян проти Румунії № 1» [1, § 37]. Виходячи з цього одним із завдань найвищої судової установи кожної держави – забезпечення єдності судової практики саме в системі відповідних судових органів. Якщо відповісти на питання: хто у нашій державі є найвищою судовою інстанцією, то виходячи із ст. 125 Конституції України відповідь є очевидною – ВС. Далі, для яких суддів ВС забезпечує сталість та єдність судової практики? Відповідно, для судів системи судустрою України. А, тому, відповідно до Конституції України, саме на ВС сьогодні лежить завдання формувати та забезпечення єдності судової практики через офіційне тлумачення норм права у порядку встановленому законом. З цього слідує і інший висновок.

Якщо ВСУ, відповідно до Конституції України не є найвищою судовою інстанцією, то і правова позиція такого суду втратила свою інтерпретаційно-правову силу.

Таким чином, формально постанови ВСУ перестали бути актами тлумачення норми права, тобто втратили свою інтерпретаційно-правову силу. А тому, якщо норми процесуального права не визнають необхідність врахування висновків, викладених в постановях ВСУ, то таким висновкам не місце в рішеннях чи постановях відповідних суддів. Тобто, суди, ґрунтуючись на засадах верховенства права та законодавстві, відповідно до якого вони вирішують справи, керуючись своїм внутрішнім переконанням, хоча і можуть враховувати попередні досягнення ВСУ, але це не значить що при застосуванні тієї чи іншої норми права суд, обґрунтовуючи свої мотиви застосування норми права має посилається на висновки, викладені в постановях ВСУ. Іншими словами, якщо суд застосовуючи певну техніку тлумачення норми права приходить до аналогічного висновку, що міститься в постанові ВСУ, то норма процесуального права надає пряму вказівку усім судам системи судоустрою України робити висновок подібно до того, якби він був зроблений судом вперше. Хоча, фактично це так і є. Справа у тому, що кожен суд системи судоустрою України де-юре є новим державним органом, а тому з початком роботи нової системи, як фактично, так і юридично судові рішення таких суддів стали джерелом формування нових знань щодо застосування тих чи інших норм права в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Tudor Tudor v. Romania : no. 21911/03, § 29, 24 March 2009 // European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91885> (дата звернення: 20.10.2019).
2. Case of Beian v. Romania : (no. 1), no. 30658/05, § 37, 6 December 2007 // European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83822> (дата звернення: 20.10.2019).

Одержано 23.10.2019

УДК 159.9:351.741

Олександр Юрійович ШЛОМІН,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-3682-6387>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Реформування правоохоронної системи України зумовлює об'єктивну потребу у фахівцях зі сучасними знаннями і необхідними вміннями за обраною спеціальністю, свідомим прагненням до успішної професійної самореалізації, позитивним ставленням до себе як до професіонала. Професіоналізм є результатом реалізації та розвитку ресурсів людини в професійній діяльності, тож, вивчення професійного самоставлення як складової професіоналізації у працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції є важливим завданням.

Професія поліцейського є традиційно закритою від громадського контролю, і, як наголошує Т. М. Малкова, перше, є потенційно небезпечною з огляду на методи та наслідки. По-друге, є професією контактного типу, адже від якості виконання професійних обов'язків залежить якість життя і психологічний комфорт членів суспільства. Нарешті, це професія «владного» типу, що виконує роль посередника між громадянами та владою [1, с. 43–44]. Професійне становлення особистості працівника поліції супроводжується зміною її уявлень про себе, про свою професійну діяльність, про своє місце у професійному середовищі, про кар'єрне та службове зростання. Самовідношення до себе та до своєї службової діяльності залежить також від оцінювання роботи поліції суспільством. Н. С. Ануфрікова зауважила, що професійне самоставлення особистості співробітників правоохоронних органів пояснюється індивідуальними характеристиками людини (установками, потребами, інтересами, рівнем домагань та ін.) Дослідниця виокремила рівні самоставлення та довела, що низький, негативний рівень професійного самоставлення нерозривно пов'язаний з проявами симптомів професійної деформації. [2]. На думку А. С. Борисюка, професійне становлення, під час якого здійснюється перетворення індивіда на професіонала, супроводжується зміною уявлень людини про себе й місце у професійній спільноті, тобто, набуттям професійної ідентичності, а важливою складовою професійної ідентичності виступає самоставлення [3].

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей професійного самоставлення у працівників поліції підрозділів превентивної діяльності на різних етапах професійного становлення. В дослідженні приймали участь курсанти та студенти Харківського національного університету внутрішніх справ, особи чоловічої та жіночої статі у віці 18–34 роки. Учасники дослідження були поділені на три групи: перша група представлена курсантами першого року навчання, до другої групи було включено курсантів четвертого (останнього) року навчання (усі курсанти навчаються на факультеті, який готує фахівців для превентивної діяльності), третя група досліджуваних включала працівників поліції підрозділів превентивної діяльності, які вже мають стаж роботи 3–5 років та навчаються на заочній формі навчання. Під час дослідження було використано методи: тестування (методика «Опитувальник професійного самоставлення» К. В. Карпинський, О. М. Колишко) та анкетування.

Результати вивчення професійного самоставлення у працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції на різних етапах професійного становлення надано у таблиці 1.